

การเรียนรู้วิถีชุมชนจากแนวคิดในทฤษฎีโครงสร้างทางสังคมและทฤษฎีชุมชน

A Study of Community Lifestyle Based on the Concepts of the Social Structure Theory and Community Theories

- ธีรพร ทวีธรรมเจริญ
- อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
- คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- E-mail: fsoctrp@ku.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการประมวลแนวคิดในทฤษฎีโครงสร้างทางสังคมกับทฤษฎีชุมชนต่างๆ เพื่อช่วยในการศึกษาวิถีชีวิตของคนในชุมชนให้เกิดความเข้าใจยิ่งขึ้น โดยทฤษฎีโครงสร้างทางสังคมจะให้กรอบความคิดที่ช่วยในการอธิบายความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของสมาชิกในชุมชนด้วยข้อมูลที่ได้จากการพูดคุย สัมภาษณ์ หรือจากการสังเกตพฤติกรรมของคนในชุมชน ในขณะที่แนวคิดในทฤษฎีชุมชนต่างๆ ยังช่วยในการอธิบายพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชนเหล่านั้นให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนยิ่งขึ้น รวมทั้งช่วยให้สามารถคาดคะเนเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต และวิเคราะห์ชุมชนต่อไปได้ ดังนั้นเมื่อได้นำสองแนวคิดดังกล่าวมาใช้ร่วมกันก็จะทำให้ได้ทางเลือกใหม่ในการศึกษาชุมชนที่มีความชัดเจนและสมบูรณ์มากขึ้น และเกิดความเข้าใจในวิถีชีวิตของชุมชนได้ดีขึ้น

คำสำคัญ: วิถีชุมชน ทฤษฎีโครงสร้างทางสังคม ทฤษฎีชุมชน

Abstract

The concepts of the Social Structure Theory and the Community Theories have been adopted and jointly applied to reach a better understanding of the lifestyles of people in a community. The Social Structure Theory offers a framework explaining the economic, social and political relationships within a community. Similarly, concepts adopted from the various community theories can lead to a more insightful explanation of behavior within a community. Furthermore, these theories provide insights into possible future events and how the community will evolve. When jointly used, these two sets of concepts can offer a new approach to the study of community, which can result in a more comprehensive and complete description and a better understanding of the lifestyle of a community. Data for this article was collected through dialogues and individual interviews, as well as personal observations.

Keywords: Community Lifestyle, Social Structure Theory, Community Theories

บทนำ

ถ้ากล่าวถึงคำว่า “ชุมชน” (community) หลายคนอาจมองภาพชุมชนในเชิงลบที่มีลักษณะการอยู่ร่วมกันอย่างแออัดของคนหลายๆ คนที่รวมกันเป็นกลุ่ม ในสถานที่ที่มีบรรยากาศไม่น่าอยู่หรืออยู่ในชนบทที่ห่างไกลจากความเจริญ แต่ในความเป็นจริงแล้ว ชุมชนนั้นมีภาพด้านที่สวยงามน่าให้ ความสนใจศึกษามากมาย เพราะชุมชนมีความหลากหลายทั้งทางด้านเศรษฐกิจ และสังคม การที่จะเข้าใจชุมชนได้ถูกต้องจึงต้องอาศัยการเรียนรู้วิถีชุมชนจากแนวคิดด้านต่างๆ ประกอบเข้าด้วยกัน เพื่อความเข้าใจในชุมชนได้ง่าย และได้ผลตามเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ต้องการ

ในที่นี้ จะขอกล่าวถึงแนวคิดที่จะมาเป็นรากฐานในการสร้างความเข้าใจชุมชน อยู่ 2 แนวคิดหลักที่สำคัญ คือ 1. แนวคิดโครงสร้างทางสังคมของชุมชน และ 2. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับชุมชน

ความหมายและลักษณะของชุมชน

คำว่า “ชุมชน” ที่คนไทยพูดกันนั้น เป็นคำที่มาจากภาษาอังกฤษว่า “Community” ซึ่งมีลักษณะที่สำคัญดังนี้ คือ (สนธยา พลศรี, 2545: 22-24)

1. เป็นการรวมกันของกลุ่มคน (group of people) ในรูปของกลุ่มสังคม (social group) กล่าวคือ สมาชิกมีการปฏิบัติต่อกันทางสังคม หรือมีปฏิสัมพันธ์โต้ตอบต่อกันทางสังคม (social interaction) เอื้ออาทรต่อกันและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน
2. สมาชิกของชุมชนมีลักษณะทางประชากรศาสตร์ เช่น โครงสร้างของประชากร ประกอบด้วย เพศ อายุ อัตราการเกิด อัตราการตาย การอพยพโยกย้ายถิ่นฐาน เป็นต้น
3. มีอาณาบริเวณ (area) สำหรับเป็นที่อยู่อาศัย หรือเป็นที่ประกอบกิจกรรมต่างๆ ของ

สมาชิกและกลุ่มสังคม ส่วนขนาดของชุมชนอาจมีทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ โดยขึ้นอยู่กับจำนวนของสมาชิกในกลุ่มสังคมและขนาดของอาณาบริเวณเป็นสำคัญ เช่น เผ่าชน ครอบครัว ละแวกบ้าน (neighborhood) หมู่บ้าน ตำบล ไปจนถึงประเทศ และโลก

4. มีลักษณะเป็นการจัดระเบียบทางสังคม (social organization) เพื่อควบคุมความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน เช่น บรรทัดฐานทางสังคม (social norms) สถาบันทางสังคม (social institution) และวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน

5. สมาชิกมีความสัมพันธ์ทางสังคม (social relationship) คือ มีการติดต่อสัมพันธ์กัน มีความสนใจทางสังคมหรือผลประโยชน์ร่วมกัน (common interest)

6. สมาชิกมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการดำเนินชีวิตร่วมกัน

7. สมาชิกได้รับผลกระทบที่เกิดขึ้นในชุมชนร่วมกัน

8. สมาชิกมีระบบการติดต่อสื่อสารและการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจในสิ่งต่างๆ ร่วมกัน และทำให้ลักษณะในข้อ 1-7 ดำรงอยู่ร่วมกันได้

จากลักษณะของชุมชนดังกล่าวข้างต้นนี้ สามารถสรุปความหมายของคำว่า “ชุมชน” ได้ว่า ชุมชนเป็นกลุ่มคนซึ่งอาจมีขนาดเล็กหรือใหญ่ก็ได้ โดยอาศัยอยู่ในเขตพื้นที่หนึ่ง ซึ่งสมาชิกของกลุ่มต่างมีความสัมพันธ์กัน มีการเรียนรู้ และการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน โดยมีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายร่วมกันในการดำเนินชีวิต ภายใต้ระเบียบทางสังคมที่คอยควบคุมพฤติกรรมหรือความสัมพันธ์ของ

สมาชิกในกลุ่ม

แต่อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนอาจเป็นมิติของการแข่งขัน ร่วมมือร่วมใจกัน หรืออาจเป็นมิติของความขัดแย้งและไม่เท่าเทียมกันก็ได้ ขึ้นอยู่กับสมาชิกในชุมชน ซึ่งมีสิทธิในการกำหนดโครงสร้าง ระเบียบ กติกา และควบคุมทรัพยากรของตนเอง ดังที่ ปาริชาติ วลัยเสถียร (2543: 10-11) กล่าวไว้ว่า ความเป็นชุมชนนั้น เป็นเรื่องของความสัมพันธ์และความเกาะเกี่ยวกันของกลุ่มคนในระดับต่างๆ ในมิติทางวัฒนธรรม อำนาจ และผลประโยชน์ ดังนั้น ความเป็นชุมชนอาจแทรกอยู่กับประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน ซึ่งเกิดขึ้นได้ตั้งแต่ชุมชนขนาดเล็กที่สมาชิกมีความสัมพันธ์ทางสังคมแบบส่วนตัว รู้จักกัน ช่วยเหลือกัน ในอาคารชุด ในโรงงานอุตสาหกรรม ไปจนถึงความสัมพันธ์แบบ “เครือข่าย” ประเภทต่างๆ ตลอดจนในชายเทคโนโลยีการสื่อสารที่เชื่อมโยงให้มนุษย์สามารถติดต่อกันได้ทั่วโลก แต่ความเป็นชุมชนมิได้หมายถึงความสัมพันธ์ซึ่งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่มีแต่มิตรภาพและความเอื้ออาทรเท่านั้น แต่อาจมีความขัดแย้งและไม่เท่าเทียมกันอยู่ในชุมชนนั้นด้วยก็ได้

ดังนั้น หากเราได้เดินทางไปตามที่ต่างๆ ทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัด แล้วลองสังเกตสถานที่ต่างๆ ที่ได้ผ่านไปมานั้น จะพบว่า สถานที่เหล่านั้นมีลักษณะของความเป็นชุมชนเกิดขึ้น เพียงแต่จะมีรายละเอียดที่ต่างกันไป ซึ่งการที่จะเข้าใจชุมชนให้ถูกต้องได้นั้น จำเป็นที่จะต้องรู้จักก่อนว่า ชุมชนที่เราต้องการเรียนรู้วิถีชุมชนในด้านต่างๆ นั้น จัดอยู่ในชุมชนประเภทใด อย่างกรณีกรุงเทพมหานคร ทางสำนักพัฒนาสังคม ได้ทำเป็นประกาศกรุงเทพมหานครขึ้น โดยจัดแบ่งประเภทของชุมชนออกเป็น 5 ประเภท คือ ชุมชนแออัด ชุมชนชานเมือง ชุมชน

หมู่บ้านจัดสรร เคหะชุมชน และชุมชนเมือง

หลังจากทราบว่าเป็นชุมชนประเภทใด แนวคิดในการศึกษาชุมชนที่สำคัญแนวคิดหนึ่งในการทำให้เกิดความเข้าใจได้ง่าย ก็คือ “โครงสร้างชุมชน” เพราะแม้ว่าชุมชนแต่ละประเภทจะมีรายละเอียดที่ต่างกัน แต่ในส่วนของโครงสร้างชุมชนจะมีแกนหลักร่วมกันอยู่ ดังนั้น ในการศึกษาโดยลงพื้นที่ในชุมชนต่างๆ บ่อยครั้งที่จะต้องเริ่มเรียนรู้ถึงโครงสร้างชุมชนนั้นๆ ซึ่งข้อมูลที่ได้สามารถเป็นคำตอบของโจทย์ที่ผู้เริ่มศึกษาชุมชนมักจะถามว่า “ลงชุมชนแล้วจะทำอะไร”

แนวคิดโครงสร้างทางสังคมของชุมชน

โดยทั่วไปแล้ว มนุษย์ไม่ว่าจะอาศัยอยู่ ณ ที่ใดสามารถรู้ว่าตนควรมีความสัมพันธ์กับผู้ที่ติดต่อกันในแต่ละวันนั้นอย่างไร ทั้งนี้เพราะสังคมหรือชุมชนมีแบบแผนทางสังคม (social patterns) ที่ได้มีการถ่ายทอดให้แก่สมาชิกจนเกิดความคุ้นเคย และทำให้รู้ได้ว่าตนจะมีพฤติกรรมเช่นไร ซึ่งในทางสังคมวิทยาเรียกแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคม (social relations) นี้ว่า “โครงสร้างทางสังคม” (social structures)

Kammeyer (1997: 88-90) ได้กล่าวถึงโครงสร้างทางสังคมว่าเป็นแบบแผนทั่วไปของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีมายาวนาน โดยเกิดขึ้นจากการที่มนุษย์ได้มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ซึ่งอาจเริ่มจากคน 2 คน โดยผ่านกลุ่มและองค์กรต่างๆ ไปจนถึงระดับสังคม จึงทำให้สามารถสังเกตแบบแผนของการปฏิสัมพันธ์ดังกล่าว แล้วบอกถึงโครงสร้างทางสังคมได้ ตัวอย่างเช่น ในชุมชนรักสามัคคี สมาชิกในชุมชนมีความสนใจที่จะจัดตั้งกลุ่มลัจจะออมทรัพย์ขึ้น ทำให้

สมาชิกแต่ละคนซึ่งอาจจะไม่เคยมีความสัมพันธ์หรือปฏิสัมพันธ์กันมาก่อน ได้รวมตัวกันตั้งกลุ่มลัจจะออมทรัพย์ขึ้น และนำไปสู่การผูกมิตรเข้าไปอยู่ในกลุ่มของการทำกิจกรรมที่ได้ใช้เวลาด้วยกันนี้ โดยผ่านการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันซึ่งอาจเริ่มจากสมาชิกเพียงไม่กี่คนที่ เป็นกลุ่มขนาดเล็ก จนเป็นกลุ่มขนาดใหญ่และก่อให้เกิดโครงสร้างสังคมของกลุ่มขึ้น นั่นก็คือ แบบแผนโดยทั่วไปของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และความสัมพันธ์ทางสังคมที่ฝังแน่นนั้นได้เกิดขึ้นในกลุ่มลัจจะออมทรัพย์ของชุมชนนี้ เป็นต้น

นอกจากนี้ โครงสร้างทางสังคมของชุมชนบางแห่ง อาจมีลักษณะของความไม่เท่าเทียมกัน โดยมีระบบของการจัดลำดับช่วงชั้น (stratification systems) ด้วยการให้ความสำคัญ ให้สิทธิพิเศษและให้อำนาจแก่บุคคลแตกต่างกัน ซึ่งสามารถใช้วิธีการพูดคุย หรือสังเกตจากลักษณะของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน เพื่อให้ได้ทราบถึงโครงสร้างทางสังคมของชุมชนดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม แม้โครงสร้างทางสังคม จะเป็นแบบแผนของการปฏิสัมพันธ์และความสัมพันธ์ทางสังคมที่ฝังแน่น แต่ก็สามารถที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นได้ ไม่ว่าจะอยู่ในระดับบุคคล กลุ่ม และองค์กร หรือในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ดังนั้น การศึกษาโครงสร้างชุมชนในด้านต่างๆ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ทำให้สามารถทราบถึงบทบาท และความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหน่วยต่างๆ ในชุมชน และยังทำให้สามารถสังเกตบทบาทของสถาบัน องค์กร และบุคคลต่างๆ ซึ่งทำหน้าที่ขับเคลื่อน ผลักดันชุมชนให้มีการเปลี่ยนแปลงหรือมีพลวัตยิ่งขึ้น และที่สำคัญก็คือ เมื่อเราเข้าไปในชุมชนและได้ศึกษาถึงโครงสร้างของชุมชนจะทำให้ได้เรียนรู้วิถีชุมชนที่เกิดขึ้นจริง

อันนำไปสู่การเกิดความเข้าใจชุมชน และเห็นภาพของชุมชนได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น รวมทั้งยังช่วยให้สามารถจัดความสัมพันธ์ของตนเองกับชุมชนได้อย่างเหมาะสม และไม่เกิดอุปสรรคต่อการเข้าถึงชุมชน

ดังที่ สนธยา พลศรี (2545: 23-24) ได้กล่าวถึง ชุมชนว่ามีโครงสร้างสังคมที่สำคัญ 2 ส่วน คือ

1. องค์การทางสังคม (social organization)

1.1 กระบวนการจัดระเบียบทางสังคมของสมาชิกในชุมชน ทั้งที่เป็นการสร้างและการสอนระเบียบของสังคมให้กับสมาชิกในชุมชน โดยการสร้างความเชื่อ ความรู้ ค่านิยม อุดมการณ์ บรรทัดฐาน คุณธรรม การกำหนดสถานภาพและบทบาท ผ่านการขัดเกลาทางสังคม (socialization) หรือการฝึกอบรมให้รู้ระเบียบของสังคม เพื่อให้สมาชิกยอมรับและปฏิบัติตามระเบียบทางสังคมและสถานภาพที่ตนครอบครองอยู่

1.2 กลุ่มสมาชิกของชุมชนที่ได้จัดระเบียบทางสังคมแล้ว เป็นกลุ่มสมาชิกที่ได้ผ่านกระบวนการจัดระเบียบทางสังคมในข้อ 1.1 แล้ว กลุ่มคนเหล่านี้จะมีหลายขนาดตามจำนวนของสมาชิก มีความซับซ้อนของโครงสร้างแตกต่างกัน แต่มีองค์ประกอบพื้นฐานร่วมกัน คือ ความสัมพันธ์ทางสังคม (social relationship) แบบแผนทางพฤติกรรม (pattern of behavior) และภาระหน้าที่ (function) เช่น กลุ่มสังคม ครอบครัว สมาคม ชนชั้น และสังคมมนุษย์

2. สถาบันทางสังคม (social institution) มีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ ตำแหน่งทางสังคม (social position) ของบุคคลซึ่งมีความแตกต่างกัน ภาระหน้าที่หรือความรับผิดชอบของบุคคลซึ่งเป็นไปตามสถานภาพและบทบาทที่บุคคลดำรงตำแหน่ง แบบแผนพฤติกรรมหรือกรอบมาตรฐานในการ

ประพฤติปฏิบัติของบุคคล โดยสถาบันทางสังคมในชุมชนมีได้หลายสถาบัน เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา สถาบันการเมือง สถาบันเศรษฐกิจ เป็นต้น

องค์ประกอบทั้งสองส่วนของโครงสร้างทางสังคมนี้ มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างมากและถือได้ว่ามีความสำคัญต่อชุมชน ซึ่งหากจะทำการศึกษาโครงสร้างของชุมชน นั่นก็หมายถึง เราต้องทำความเข้าใจกับระบบหรือแบบแผนความสัมพันธ์ต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน

การทำความเข้าใจแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิกในชุมชนเป็นกระบวนการที่ต้องทำอย่างต่อเนื่อง เพราะความสัมพันธ์ในชุมชนเป็นสิ่งที่ซับซ้อนและมีอยู่หลายมิติ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ซึ่งการเรียนรู้วิถีชุมชนโดยอาศัยแนวคิดเรื่องโครงสร้างทางสังคมนี้ จึงต้องอาศัยทั้งการพูดคุย การสัมภาษณ์ และการสังเกตประกอบเข้าด้วยกัน เพื่อสร้างความเข้าใจชุมชนให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

สำหรับประเด็นที่ใช้เป็นแนวทางในการศึกษาแบบแผนความสัมพันธ์ด้านต่างๆ ของชุมชนนั้น โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และคนอื่นๆ (2545: 55-56) ได้ยกตัวอย่างประเด็นไว้ ดังนี้

1. ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ

- การแบ่งหน้าที่ อาชีพในชุมชนมีอะไรบ้าง ลัดส่วนอาชีพต่างๆ เป็นอย่างไร

- ฐานะทางเศรษฐกิจภายในชุมชนมีความแตกต่างกันมากหรือน้อยอย่างไร เช่น ลักษณะการใช้ชีวิต การหารายได้ การแบ่งหน้าที่ ฯลฯ

2. ความสัมพันธ์ทางสังคม

- กลุ่มทางสังคมต่างๆ ทั้งที่จัดตั้งโดยรัฐ

หรือชุมชนเอง กลุ่มอาชีพ กลุ่มผู้ประกอบการ กลุ่มอิทธิพล ฯลฯ

- ระบบหรือระดับการศึกษาในชุมชน
- บทบาทหญิงชายต่อโครงสร้างสังคมการใช้เวลาว่างของสมาชิกในชุมชน ฯลฯ

3. ความสัมพันธ์ทางการเมือง

- โครงสร้างการปกครองท้องถิ่น (องค์กรผู้นำ รายชื่อกรรมการ ฯลฯ)
- รูปแบบการมีส่วนร่วมในชุมชน การแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจต่างๆ ในชุมชน ฯลฯ

หลังจากที่ได้มีการเข้าสู่ชุมชน และได้มีการศึกษาข้อมูลแบบแผนความสัมพันธ์ในชุมชนแล้ว ในบางครั้งเราอาจเกิดข้อสงสัยในแบบแผนความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้นได้ ซึ่งตรงจุดนี้สามารถทำความเข้าใจชุมชนให้มากยิ่งขึ้น ด้วยการอาศัยแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับชุมชนมาช่วยในการอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ของชุมชนได้อย่างมีเหตุผล เข้าใจในพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชน และยังสามารถคาดคะเนเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต รวมถึงการวิเคราะห์ชุมชนต่อไปได้

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับชุมชน

สำหรับแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ ที่ช่วยในการอธิบายชุมชนมีอยู่หลายทฤษฎีด้วยกัน ซึ่งในส่วนนี้ขอกล่าวถึงแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับชุมชนที่สำคัญ ดังนี้คือ

1. ทฤษฎีระบบสังคมกับแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน

ระบบสังคม (social system) คือ ระบบ

ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการของการปฏิสัมพันธ์ (interaction) ในระดับสังคมวัฒนธรรม (socio-cultural level) ระหว่างผู้กระทำ (actors) ตั้งแต่ 2 คน หรือ 2 กลุ่มขึ้นไป ที่มีความเกี่ยวข้องกันในส่วนหนึ่งของบทบาทใดบทบาทหนึ่ง (role) โดยเฉพาะ (Parsons and Smelser, 1984: 8)

หากมองระบบสังคมที่มีอยู่ในชุมชน จะเห็นได้ว่า เมื่อบุคคลได้มีความสัมพันธ์หรือเข้าไปเป็นสมาชิกอยู่ร่วมกับบุคคลอื่น จะได้รับสถานภาพ และสิ่งที่ตามมา ก็คือ การมีบทบาทที่เกี่ยวข้องกันจากความสัมพันธ์ที่มีต่อกันนั้น โดยความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกจะถูกเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมของชุมชน ที่เปรียบเทียบเป็นกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติให้สมาชิกในชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันได้ ไม่ว่าจะเป็นวิถีประชา จาริต หรือกฎหมาย ที่ทางสังคมวิทยาเรียกว่า “บรรทัดฐานทางสังคม” (social norm) ซึ่งเป็นแนวทางในการปฏิบัติตนให้ถูกต้องเหมาะสม เป็นกฎ กติกา และมารยาทในการอยู่ร่วมกันในสังคม เป็นมาตรฐานกำหนดว่าการกระทำใดถูก การกระทำใดผิด การกระทำใดควรหรือไม่ควร (พวงเพชร สุรัตน์กวีกุล และคนอื่นๆ, 2545: 72)

ดังนั้น การเข้าไปเรียนรู้วิถีชุมชนใดก็ตาม การได้เห็นวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายของแต่ละชุมชนจึงเป็นเรื่องปกติ จะต่างกันตรงที่ว่า การกระทำของสมาชิกในชุมชนจะเป็นการกระทำที่ทำให้ระบบสังคมของชุมชนคงอยู่หรือได้รับประโยชน์ (performance) หรือสร้างผลกระทบต่อผู้อื่น ที่เรียกว่า การลงโทษ (sanction) ซึ่งในส่วนของการกระทำที่ทำให้ระบบดำรงอยู่ได้นั้น Parsons and Smelser (1984: 14) ได้เสนอไว้ว่า การกระทำระหว่าง 2 ฝ่ายที่ได้ปฏิสัมพันธ์ต่อกันและมีลักษณะของการพึ่งพากันและกันจะต้องมีความหมายต่อกัน

จึงจะช่วยรักษาระบบสังคมให้คงอยู่ต่อไปได้ ซึ่งหากเชื่อมโยงกับแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนที่กำลังได้รับความสนใจในปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่า แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนไม่ได้เป็นแนวคิดที่ให้ชาวบ้านพึ่งตัวเอง โดยไม่ต้องยุ่งเกี่ยวกับใคร แต่มองว่าควรสร้างแนวร่วมระหว่างชาวบ้านกับผู้เสียเปรียบอื่นในสังคม รวมทั้งชนชั้นกลางที่ไม่ใช่ประเภทสร้างส่วนเกินจากการขูดรีดชาวบ้าน ให้เกิดเป็นลักษณะของเครือข่ายที่เข้มแข็ง มีความสำคัญทั้งในแง่ตามหน้าที่และพื้นที่ เพื่อให้มีอำนาจในการต่อรองที่ไม่เสียเปรียบผู้อื่น ซึ่งตรงจุดนี้ชุมชนจะถือเป็นหน่วยพื้นฐานของเครือข่ายนั่นเอง ดังที่ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2547: 201, 203) ได้กล่าวถึงเงื่อนไขความสำเร็จของวัฒนธรรมชุมชนในสังคมไทยประการหนึ่งว่า ชาวบ้านต้องผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะของรัฐและระบบทุนนิยม โดยต้องร่วมมือกับชนชั้นอื่นเพื่อให้ขบวนการแนวร่วมมีพลังพอจัดตั้งองค์กรเพื่อต่อรองกับรัฐและนายทุน ซึ่งการเป็นพันธมิตรร่วมกันระหว่าง 2 ฝ่ายนี้ประโยชน์ไม่ใช่อยู่ที่ชาวบ้านหรือชุมชนเท่านั้น แต่สำหรับคนชั้นกลางก็ได้ประโยชน์หลายประการ คือ (1) ทำให้คนชั้นกลางได้รับการสนับสนุนจากชาวบ้าน มีความชอบธรรมในทางการเมืองและมีพลังทางการเมืองมากขึ้น (2) ฟังฟังต่างชาติลดลง ฟังภายในประเทศมากขึ้น เป็นฐานของการขยายตัวระยะยาวของเศรษฐกิจที่มั่นคงมากกว่า

จากลักษณะการร่วมมือกันระหว่าง 2 ฝ่ายนี้สามารถชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างทฤษฎีระบบสังคมกับแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนได้ว่า การคงอยู่ของระบบหรือรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน จะต้องได้รับการตอบสนองในลักษณะที่ต่างฝ่ายต่างเห็นความสำคัญต่อกันและมีความหมายต่อทั้ง 2 ฝ่าย ซึ่งจะช่วยให้ชุมชนมีรูปแบบ

ความสัมพันธ์ที่เข้มแข็งและยั่งยืน

นอกจากนี้ แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนยังเป็นแนวคิดที่สามารถช่วยให้เกิดการเรียนรู้ชุมชนได้มากขึ้น กล่าวคือ หากทำความเข้าใจชุมชนโดยการอาศัยทฤษฎีระบบสังคม จะทำให้ได้เรียนรู้และเข้าใจรูปแบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนได้มาจาก การปฏิสัมพันธ์ที่เป็นไปตามบรรทัดฐานทางสังคมของชุมชน โดยการแสดงบทบาทของบุคคลจะเป็นไปตามสถานภาพที่ได้รับจากการเป็นสมาชิกของชุมชน ในขณะเดียวกันแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนได้สื่อให้เห็นเพิ่มเติมว่า การที่ชุมชนจะมีความเข้มแข็งมากหรือน้อย และสามารถรักษาระบบของชุมชนได้หรือไม่ ขึ้นอยู่กับพฤติกรรมหรือวิถีชีวิตของคนในชุมชนว่าให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมของชุมชนซึ่งมีอยู่แล้วหรือไม่ หรือหลงลืมประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นที่มาของวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ในชุมชนของตน โดยเฉพาะในสังคมไทยปัจจุบัน ความเป็นทุนนิยม และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีต่างๆ ได้เข้ามาสู่ชุมชนอย่างมาก ซึ่งหากสมาชิกของชุมชนใดไม่สามารถควบคุม หรือรับมาประสานให้เข้ากับวัฒนธรรมเดิมของตน แต่กลับกลายเป็นถูกครอบงำจากวัฒนธรรมภายนอก ก็จะส่งผลให้ชุมชนเกิดความล่มสลายขึ้นได้ เนื่องจากต้องพึ่งพาภายนอกเท่านั้น ดังจะเห็นได้จากการที่หลายชุมชนเมื่อได้รับความช่วยเหลือจากรัฐหรือเอกชน กลับต้องประสบปัญหาอื่นตามมา ดังเช่น ปรากฏการณ์เข้าไปช่วยเหลือชาวบ้านจัดตั้งองค์กรทางเศรษฐกิจ เช่น ธนาคารข้าว หรือการเอาธุรกิจเอกชนเข้าไปจัดตั้งโรงงานแปรรูปวัตถุดิบเกษตรในชนบท โดยที่สมาชิกในชุมชนไม่รู้จักรวมตัวกัน จึงทำให้ไม่มีพลังในการต่อรองกลายเป็นการพัฒนาแบบทุนนิยมที่เอารัดเอาเปรียบ เกิดความล่มสลายของชุมชนขึ้น เป็นต้น ในขณะที่บางชุมชนมีการทดลองใช้แนวคิดวัฒนธรรม

ชุมชนในการพัฒนา สามารถที่จะประสบผลสำเร็จ โดยทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งขึ้นได้ ดังกรณีของ ผู้นำเกษตรกรที่ใช้แนวคิดพึ่งตนเองปฏิบัติได้ผล ระดับครัวเรือนของตน เช่น สุข ชนะชัย แห่งบ้าน ดงสวนผึ้ง จ.ร้อยเอ็ด* และวิบูลย์ เข้มเฉลิม แห่ง บ้านห้วยหิน จ.ฉะเชิงเทรา**

ดังนั้น การเข้าสู่ชุมชนพร้อมกับเป้าหมายในการเรียนรู้วิถีชีวิตหรือพฤติกรรมของคนในชุมชน ควรที่จะต้องเข้าใจบรรทัดฐาน วัฒนธรรมของชุมชน รวมทั้งต้องศึกษาประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของสมาชิกในแต่ละชุมชนที่แตกต่างกัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจ และปฏิบัติตัวได้สอดคล้องหรือเหมาะสมกับคนในชุมชนโดยไม่เป็นการสร้างปัญหาให้แก่ชุมชน

2. ทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่

นักสังคมวิทยาคนสำคัญที่ทำให้ทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่กลายเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวาง และกลายเป็นทฤษฎีหลักทางสังคมวิทยาทฤษฎีหนึ่ง มีชื่อว่า ทัลคอตท์ พาร์สันส์ (Talcott Parsons) ซึ่งได้ให้ข้อสมมติเกี่ยวกับการที่มนุษย์เข้าไปอยู่ในชุมชน และชุมชนมีการจัดระเบียบขึ้นนั้น เนื่องจากสมาชิกในชุมชนมีความสมัครใจที่จะเข้าไปทำกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน โดย Parsons and Smelser (1984: 19) ได้เสนอ กฎเกณฑ์ทางการหน้าที่ของระบบการกระทำไว้ 4 ส่วน คือ (1) การปรับตัว (Adaptation) (2) เป้าหมายที่พึงประสงค์ (Goal ratification) (3) การรักษา

แบบแผนและจัดการความตึงเครียด (Pattern maintenance and Tension management) และ (4) การบูรณาการ (Integration) ซึ่งถ้าทั้ง 4 ส่วน เมื่อมีลักษณะสอดคล้องต้องกันจะนำไปสู่ความสมดุลต่อระบบของกลุ่มสังคมได้ และได้มองว่า “การกระทำ” มีความสำคัญอย่างมากในการอธิบาย และศึกษาระบบสังคม เนื่องจากการกระทำระหว่าง 5 ส่วน คือ (1) ผู้กระทำ (actor = บุคคลที่มีประสบการณ์ต่างๆ และรู้จักควบคุมสถานการณ์ มีวิธีการต่างๆ เพื่อไปสู่จุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้) (2) สถานการณ์ (situation = เงื่อนไขต่างๆ ที่ผู้กระทำ รู้จักและมีอิทธิพลต่อการเลือกจุดมุ่งหมาย และจะดำเนินการต่างๆ ไปสู่จุดมุ่งหมายนั้นๆ) (3) จุดมุ่งหมาย (goals = สิ่งที่ผู้กระทำตั้งเป้าหมายที่จะทำให้สำเร็จ) (4) วิธีการ (means = แนวทางที่ผู้กระทำเลือกที่จะปฏิบัติเพื่อไปสู่จุดมุ่งหมายนั้น) และ (5) แนวคิดของผู้กระทำ (actor's orientation = ค่านิยม บรรทัดฐาน และความคิดอื่น ๆ ที่ผู้กระทำใช้เป็นแนวทางประกอบการเลือกวิธีการในการดำเนินการต่างๆ ให้ไปสู่จุดมุ่งหมายภายใต้สถานการณ์นั้น)

ตัวอย่างเช่น เมื่อสมาชิกในชุมชนบ้านโป่งคำ*** (actor) มีจุดมุ่งหมายร่วมกันที่จะก่อตั้งโครงการทอดผ้าขึ้นเพื่อแก้ปัญหาการว่างงาน เสริมรายได้นอกภาคเกษตรกรรม และรักษาประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชนเอาไว้ (goal) อันเนื่องมาจากได้พิจารณาจากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับชุมชน (situation) ว่ามีปัญหาต่างๆ เกิดขึ้นภายในชุมชนมากมาย ไม่ว่าจะเป็น ปัญหาการทำลายทรัพยากร

* สนใจเกี่ยวกับบ้านดงสวนผึ้ง สามารถศึกษาข้อมูลได้จากหนังสือเรื่อง “ปราชญ์ชาวบ้าน” ของพิทยา ว่องกุล.

** สนใจเกี่ยวกับแนวคิดพึ่งตนเองของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม สามารถศึกษาข้อมูลได้จากหนังสือเรื่อง “ชีวิตเปลี่ยน: ประสบการณ์ของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม บนเส้นทางสู่การพึ่งตนเอง”.

*** สนใจเกี่ยวกับชุมชนบ้านโป่งคำ สามารถศึกษาข้อมูลได้จากหนังสือเรื่อง “ทุนทางสังคม” ของ วรวิฑู โธมรัตน์พันธ์ หน้า 153-156.

ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้ส่งผลกระทบต่อ การดำเนินชีวิตของเกษตรกร ซึ่งเป็นสมาชิกของ ชุมชน ปัญหาการว่างงานเพราะถูกเลิกจ้างจาก โรงงานอุตสาหกรรม ทำให้สมาชิกส่วนใหญ่กลับเข้า ชุมชน และเกิดปัญหาภาวะการว่างงานขึ้นในชุมชน อันนำไปสู่ปัญหาอื่นๆ ตามมา เช่น ความยากจน โสเภณีเด็ก และอาชญากรรม เป็นต้น ประกอบกับ ค่านิยมความเชื่อทางศาสนาว่า การทอผ้าเป็นธง (ตุ่ง) ถวายวัด จะได้บุญกุศลอันยิ่งใหญ่ และ กิจกรรมการทอผ้าเป็นการยกระดับจิตใจและคุณ ธรรมของชาวบ้านโป่งคำให้สูงขึ้น ทำให้ความรู้สึก ถึงความเป็นเรามีมากขึ้น ก่อให้เกิดความเอื้ออาทร กันมากขึ้น (actor's orientation) อันเป็นปัจจัยที่ ช่วยสร้างระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีของ ชุมชน และถือได้ว่าเป็นทุนทางสังคมเดิมที่มีอยู่ใน ชุมชนอยู่แล้ว สถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น บวกกับ ค่านิยมความเชื่อที่เป็นทุนทางสังคมเหล่านี้ จึงทำให้ สมาชิกมีความเข้าใจในสถานภาพและบทบาทของ ตนว่าต้องทำอะไร ดังนั้น สมาชิกในชุมชนบ้านโป่ง คำจึงร่วมมือกันโดยสมัครใจที่จะแก้ไขปัญหของ ชุมชน ด้วยการตั้งกลุ่มสตรีทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ ขึ้นอย่างเป็นทางการ (means) และสิ่งสำคัญอย่าง หนึ่งที่ต้องคำนึงถึง ก็คือ เมื่อชุมชนมีการแบ่งหน้าที่ และดำเนินการแก้ไขปัญหไปได้ดีแล้ว การที่จะ รักษาระบบดังกล่าวเอาไว้ สมาชิกในชุมชนจะต้อง รู้จักการสืบทอดค่านิยมหรือคุณค่าที่มีอยู่ร่วมกันนั้น ไว้ด้วย โดยการขัดเกลาทางสังคม ดังที่ Lindsey and Beach (2004: 17-19) ได้กล่าวว่า กลุ่มสังคม เป็นระบบที่ประกอบด้วยส่วนต่างๆ ที่พึ่งพากัน โดย แต่ละส่วนจะมีความสำคัญต่อการทำหน้าที่ให้เป็น ไปอย่างต่อเนื่องและเกิดประสิทธิภาพ ซึ่งบุคคลใน ระบบจะต้องมีค่านิยม/คุณค่าร่วมกัน โดยเข้าใจว่า อะไรดีและน่าปรารถนา ผ่านกระบวนการขัดเกลา

ทางสังคม เพื่อให้เกิดความแน่ใจว่า สังคมจะมี ระดับของค่านิยมที่สอดคล้องต้องกัน ซึ่งจะช่วยให้ เห็นยวสังคมให้ไปสู่การรักษาสภาพความสมดุลได้

จากที่กล่าวมาข้างต้น ทฤษฎีโครงสร้างและการ หน้าที่มองมนุษย์ที่เข้าไปอยู่ในสังคม ซึ่งมีลักษณะ เป็นระบบ และมีการจัดระเบียบ เนื่องจากมีความ สัมผัสใจที่จะเข้าไปทำกิจกรรมต่างๆ ในสังคมนั้น การอธิบายระบบสังคมที่มีอยู่ในชุมชนจึงต้อง ทำความเข้าใจการกระทำของสมาชิกในชุมชน และ การที่ชุมชนประกอบด้วยโครงสร้างที่เป็นระบบ ต่างๆ หากแต่ละส่วนของระบบทำหน้าที่ได้ประสาน สัมพันธ์กัน ก็จะทำให้เกิดความมั่นคงหรือมีดุลยภาพขึ้น ดังนั้น เมื่อเปรียบชุมชนเป็นกลุ่มสังคมหนึ่ง หากเรา เข้าไปเรียนรู้วิถีชุมชน และเห็นว่าชุมชนนั้นมีความ เข้มแข็งและมั่นคง แสดงว่าโครงสร้างต่างๆ ของ ชุมชน คือ สมาชิกแต่ละคน กลุ่มองค์กรทั้งทางการ และไม่ทางการ ได้ปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มศักยภาพ และมีความสามัคคีที่จะประสานสัมพันธ์กัน จน กลายเป็นพลังของชุมชนที่จะร่วมกันทำให้ชุมชนเกิด ความเข้มแข็งและพัฒนาขึ้น

3. ทฤษฎีความขัดแย้ง

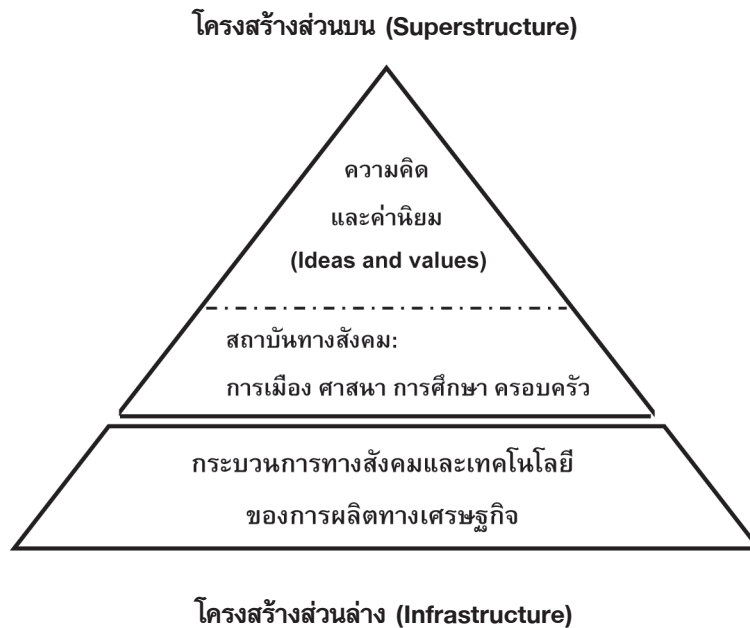
โดยทั่วไป สังคมไม่ได้มีความเป็นอยู่ที่ราบรื่น เสมอไป บางครั้งจะปรากฏความขัดแย้งเกิดขึ้นใน สังคมด้วย ดังสภาพของสังคมไทยปัจจุบัน เช่น กรณีของความขัดแย้งทางการเมืองที่ส่งผลถึงขั้น รัฐประหารเมื่อวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2549 ได้ เป็นอีกแง่มุมหนึ่งที่สามารถใช้ทฤษฎีความขัดแย้งมา ช่วยในการอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าวได้ แต่ทั้งนี้ ต้องทำความเข้าใจก่อนว่า ถ้าพูดถึงความขัดแย้งใน สังคมปัจจุบันจะไม่ได้หมายถึงเฉพาะความขัดแย้ง ในเชิงเศรษฐกิจเท่านั้น แต่สามารถเป็นความ ขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากปัจจัยอื่นๆ ได้

Karl Marx เป็นบุคคลหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญต่อทฤษฎีความขัดแย้ง โดยมองว่าเศรษฐกิจเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในการเปลี่ยนแปลงหรือกำหนดลักษณะของสังคม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการจัดระเบียบทางสังคม โครงสร้าง ชนชั้น และเป็นพลังที่ก่อให้เกิดการปฏิวัติหรือความขัดแย้งทางชนชั้นในสังคม (ระหว่างนายทุนผู้ควบคุมผลผลิตทางเศรษฐกิจ เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต ซึ่งมีจำนวนน้อย แต่ได้ประโยชน์มาก กับกรรมกรผู้ไม่ได้เป็นเจ้าของปัจจัยในการผลิต ซึ่งเป็นแหล่งแรงงาน มีจำนวนมาก แต่ได้รับประโยชน์จากการผลิตน้อย) อันนำไปสู่การต่อสู้ระหว่างชนชั้นขึ้น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าความขัดแย้งเกิดขึ้นเนื่องจากความเป็นวัตถุนิยม (materialism) นั้นเอง และจากการที่ Marx มีความเชื่อว่าระบบ

เศรษฐกิจเป็นรากฐานสำคัญที่กำหนดโครงสร้างของสังคมแต่ละสังคม จึงได้แบ่งโครงสร้างของสังคมออกเป็น 2 ส่วน (ดังรูปที่ 1) คือ (Macdonis, 2003: 98-99)

(1) โครงสร้างส่วนบน (superstructure) เช่น ครอบครัว ระบบการเมือง การศึกษา และศาสนา รวมทั้งความคิด และค่านิยมทางวัฒนธรรม โดยทุกส่วนของสังคมนี้อาจทำหน้าที่ส่งเสริมระบบเศรษฐกิจ เพราะเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานที่แท้จริงของสังคม (society's real foundation)

(2) โครงสร้างส่วนล่าง (infrastructure) คือ ระบบเศรษฐกิจ ซึ่งทำหน้าที่กำหนดลักษณะของโครงสร้างส่วนบนของสังคม

รูปที่ 1 โครงสร้างสังคมของคาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx)

จะเห็นได้ว่า Marx ให้ความสำคัญกับด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก และมองว่าเป็นปัจจัยที่นำไปสู่การเกิดความขัดแย้งในสังคม แต่ถ้ามองในสังคมปัจจุบัน อาจสรุปให้เห็นภาพความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมว่า เมื่อใดก็ตามที่ความสัมพันธ์ระหว่างสองฝ่ายมีความเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์และมีลักษณะของการเอาเปรียบกัน โอกาสที่จะเกิดความขัดแย้งขึ้นย่อมเป็นไปได้เสมอ และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามมา ซึ่งสอดคล้องกับที่ Weil (2005: 89-90) ได้กล่าวถึงทฤษฎีความขัดแย้งว่า ให้ความสนใจเกี่ยวกับความแตกต่างที่เกิดขึ้นในชุมชน และอำนาจที่เกี่ยวข้องกับความแตกต่างนั้น โดยมีข้อสมมติว่า เมื่อความขัดแย้งเกี่ยวกับเป้าหมายหรือการแบ่งผลประโยชน์ทางทรัพยากรเกิดขึ้น จะกลายเป็นเงื่อนไขที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงตามมานอกจากนี้ การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจะสำเร็จหรือไม่ย่อมขึ้นอยู่กับบุคคลหรือกลุ่มที่มีความขัดแย้งกันเป็นหลัก ดังที่ สนธิยา พลศรี (2545: 204) ได้เสนอแนวทางการนำทฤษฎีความขัดแย้งไปใช้ในการพัฒนาชุมชนว่า

1. ความขัดแย้งเกิดขึ้นจากความขัดแย้งภายในระบบสังคมเป็นสำคัญ การแก้ไขต้องแก้ที่ระบบสังคมเช่นเดียวกับการพัฒนาชุมชนที่ต้องยึดถือชุมชนเป็นศูนย์กลาง ความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการพัฒนาชุมชนขึ้นอยู่กับองค์ประกอบต่างๆ ของชุมชนเป็นสำคัญ
2. ความขัดแย้งต่างๆ ในชุมชนเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นปกติ ในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนเราจึงต้องเตรียมพร้อมที่จะเผชิญกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นอย่างรู้เท่าทัน
3. ความขัดแย้งมีสาเหตุสำคัญจากการเอาเปรียบกันของกลุ่มคนในสังคม เช่น นายกับ

ลูกน้อง นายทุนกับกรรมกร คนรวยกับคนจน เป็นต้น ดังนั้น การพัฒนาชุมชนจึงต้องมีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการเอาเปรียบกันทางสังคม กระจายผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรม ไม่เช่นนั้นแล้วการพัฒนาชุมชนจะไม่ประสบความสำเร็จ

ดังนั้น เมื่อเราเข้าไปในชุมชนหนึ่งๆ อาจพบเห็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้ ซึ่งหากจะใช้ทฤษฎีความขัดแย้งมาช่วยทำความเข้าใจชุมชนและเรียนรู้วิถีชุมชนนั้นๆ อาจมองดูว่าเป็นความขัดแย้งในเรื่องใด ระหว่างกลุ่มใด และด้วยสาเหตุใด รวมทั้งมีสมาชิกในชุมชนคนใดหรือกลุ่มใดที่พยายามจะหาทางแก้ไขปัญหาความขัดแย้งนั้นหรือไม่ ซึ่งจะทำให้สามารถเห็นภาพวิถีชีวิตของคนในชุมชนได้เข้าใจมากขึ้น เช่น ถ้าไม่ถึงความขัดแย้งเกิดขึ้นในการบริหารงานของชมรมหรือกลุ่มกิจกรรมที่ตั้งขึ้นมาทำไมสมาชิกบางส่วนคัดค้านหรือไม่ให้ความร่วมมือในการก่อตั้งกลุ่มกิจกรรมบางอย่าง เป็นต้น

4. ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์

แนวคิดทฤษฎีนี้ได้เน้นถึงการกระทำระหว่างกันของบุคคลในสังคมที่เป็นผลมาจากการตีความหมายของสัญลักษณ์โดยเฉพาะภาษา ซึ่งเป็นสื่อการติดต่อที่สำคัญที่ทำให้มนุษย์มีความผูกพัน และมีความสัมพันธ์ต่อกันจนสร้างกฎเกณฑ์ต่างๆ ขึ้นมา ทำให้มีการจัดระเบียบขึ้นในสังคม ดังที่ เฮร์เบิร์ต บลูเมออร์ (Herbert Blumer) ได้อธิบายการจัดระเบียบทางสังคมว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มต่างๆ เกิดจากผลของการที่บุคคลแปลหรือกำหนดความหมายของการกระทำต่อกัน การมีปฏิริยาโต้ตอบไม่ได้มีโดยตรงต่อการกระทำของบุคคล แต่เป็นปฏิริยาที่มีต่อความหมายของการกระทำหรือการแสดงออก ฉะนั้น ความสัมพันธ์จึง

เป็นการใช้สัญลักษณ์ การตีความ และการแสวงหาความหมายที่แท้จริงของการกระทำต่างๆ การแสดงออกในลักษณะกระทำต่อกันหรือปฏิสัมพันธ์ต่อกันจึงอยู่ในรูปของกระบวนการที่บุคคลทั้งหลายเข้าใจในเหตุการณ์ สามารถประเมินเหตุการณ์ ให้ความหมาย และตัดสินใจที่จะมีการกระทำโต้ตอบได้ (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2536: 58)

ในชีวิตประจำวันของคนเราแต่ละคน ถือได้ว่ามีความเกี่ยวข้องกับทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์นี้ เพียงแต่อาจกระทำไปโดยไม่รู้ตัว เช่น เวลาเดินเจอคนรู้จักยิ้มทักทายมา เรามีการยิ้มทักทายตอบกลับ ลักษณะการกระทำที่เกิดขึ้นสามารถอธิบายได้ด้วยทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ว่า เมื่อได้เห็นสัญลักษณ์ “การยิ้ม” จากคนรู้จัก จึงมีการตีความหมายของสัญลักษณ์นั้น ประกอบกับประสบการณ์ที่ผ่านมา เช่น ความเป็นมิตรต่อกัน จึงส่งผลให้มีการแสดงพฤติกรรมออกมาในลักษณะของการยิ้มทักทายตอบกลับไป เป็นต้น การเรียนรู้วิถีชีวิตของคนในชุมชนก็เช่นกัน สามารถที่จะดูได้จากการกระทำของแต่ละฝ่ายว่าเป็นไปในลักษณะใดบ้าง ซึ่งจะทำให้รู้เบื้องต้นว่า สมาชิกในชุมชนนั้นมีความสัมพันธ์ต่อกันเช่นไร อันเป็นพื้นฐานสร้างความเข้าใจชุมชนขึ้นมาได้

ดังนั้น การเข้าสู่ชุมชน โดยมีเป้าหมายที่จะเรียนรู้วิถีชุมชนเพื่อสร้างความเข้าใจชุมชนนั้น เป็นสิ่งที่เราต้องรู้จักการประยุกต์ใช้เครื่องมือหรือแนวคิดที่เกี่ยวข้องเข้ามาช่วยเป็นแนวทางในการทำความเข้าใจเพื่อให้เกิดความชัดเจน และสามารถอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้อย่างมีเหตุผล โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเป้าหมายที่จะเรียนรู้วิถีชุมชนเพื่อสร้างความเข้าใจชุมชนนั้น มุ่งไปที่ความต้องการพัฒนาชุมชน เรื่องของแนวคิดโครงสร้างทางสังคม

และทฤษฎีเกี่ยวกับชุมชนที่กล่าวมาทั้งหมด ถือได้ว่ามีความสำคัญอย่างมากที่จะนำมาใช้เป็นแนวทางหนึ่งในการดำเนินงานตามกระบวนการพัฒนาชุมชนได้ เช่น ใช้ในการศึกษาชุมชน การวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของชุมชน การวางแผนโครงการ การดำเนินงานพัฒนาและประเมินผล และการทบทวนเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งจะทำให้การพัฒนาชุมชนมีประสิทธิภาพและประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่ต้องการได้

บรรณานุกรม

- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และคนอื่นๆ. 2545. **วิถีชุมชน: คู่มือการเรียนรู้ที่ทำงานชุมชนน่ายได้ผล และสนุก**. นนทบุรี: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2547. **วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร. 2543. “ชุมชนและลักษณะของความเป็นชุมชน.” ใน **เอกสารประกอบการประชุมประจำปีว่าด้วยเรื่องชุมชน ครั้งที่ 1 เรื่อง ชุมชนไทยท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง 30-31 พฤษภาคม 2543 ณ อาคารเฉลิมพระบารมี 50 ปี**, หน้า 10-11. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พวงเพชร สุรัตน์วิกุล และคนอื่นๆ. 2545. **มนุษย์กับสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พิทยา ว่องกุล. 2531. **ปราชญ์ชาวบ้าน**. กรุงเทพมหานคร: หมู่บ้าน.
- วรวิฑูรี โรมรัตน์พันธ์. 2548. **ทุนทางสังคม**.

- กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.
- วิบูลย์ เข็มเฉลิม. 2530. **ชีวิตเปลี่ยน: ประสบการณ์ของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม บนเส้นทางสู่การพึ่งตนเอง**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์เอกสารเพื่องานพัฒนาชนบท.
- สนธยา พลศรี. 2545. **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. 2536. **สังคมวิทยาชุมชน: หลักการศึกษา วิเคราะห์ และปฏิบัติงานชุมชน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สำนักพัฒนาสังคม กรุงเทพมหานคร. 27 เมษายน 2550. **ชุมชน** [ออนไลน์]. เข้าถึงจาก: <http://203.155.220.217/docd/chumchom.html>
- Kammeyer, Kenneth C.W. 1997. **Sociology: Experiencing Changing Societies**. Boston: Allyn & Bacon.
- Lindsey, Linda L., and Beach, Stephen. 2004. **Sociology**. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.
- Macionis, John J. 2003. **Sociology**. 9th ed. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.
- Parsons, Talcott, and Smelser, Nell J. 1984. **Economy and Society: A Study in the Integration of Economic and Social Theory**. London: Routledge & Kegan Paul.
- Weil, Marie. 2005. **Handbook of Community Practice**. Thousand Oaks, CA: Sage.

Teeraporn Thaweethamcharoen is a Lecturer in the Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Social Sciences, Kasetsart University, Bangkok, Thailand. Her research interests include community, family and youth. She received her Master of Arts Degree in Sociology from Thammasat University.